

ANITA MALEC

e-mail: 181941@student.ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0003-2872-2454

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ANALIZA SYTUACJI OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ NA POLSKIM RYNKU PRACY W OSTATNIEJ DEKADZIE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WPLYWU PANDEMII COVID-19

JEL Classification: J14

Streszczenie: Celem badań jest ustalenie sytuacji osób z niepełnosprawnością na polskim rynku pracy w ciągu ostatniej dekady oraz zaproponowanie możliwych rozwiązań, aby poprawić jakość ich życia. Analizę przeprowadzono dla lat 2009-2021, opierając się na: materiałach internetowych, pozycjach książkowych, metodzie sondażu diagnostycznego – wywiadzie pogłębionym na podstawie kwestionariusza ankiety przeprowadzonej przez autorkę z przedstawicielami wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się wspieraniem osób z niepełnosprawnością, metodzie porównawczej sytuacji przed pandemią i w trakcie jej trwania w celu pokazania różnicy perspektyw na rynku pracy oraz prostych metodach statystycznych. Hipoteza artykułu brzmi: zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat potrzeb osób z niepełnosprawnością oraz wzrost działań ułatwiających im podjęcie pracy przyczynia się do wzrostu ich aktywizacji zawodowej.

Słowa kluczowe: aktywizacja społeczna i zawodowa, osoby z niepełnosprawnością, organizacje pozarządowe.

1. Ogólny zarys problemu

Podejmując problematykę zatrudnienia osób z niepełnosprawnością, należałoby zdefiniować to pojęcie. Otóż Światowy Program Działania na rzecz Osób Niepełnosprawnych oraz standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych ONZ określają niepełnosprawność jako problem społeczny (tzw. środowiskowa koncepcja utrudnień). W koncepcji tej ważną rolę odgrywa relacja między zdrowiem człowieka (z uwzględnieniem jego wieku, płci, wykształcenia) a społeczeństwem i środowiskiem, które go otaczają. Konsekwencją takiego podejścia do niepełnosprawności jest pogląd, że to nie człowieka trzeba dostosować do otoczenia, lecz należy tak planować środowisko i społeczeństwo, aby wszyscy obywatele mieli równe szanse. W związku z tym zarówno władze publiczne, jak i podmioty prywatne powinny finansować likwidację wszelkich barier i przeciwdziałać nim, tak aby zwiększać aktywizację zawodową tej grupy osób.

Osoby z niepełnosprawnością określa się w polskim prawie jako takie, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnienie ról społecznych, a w szczególności wykonywanie

pracy zawodowej, jeżeli uzyskały orzeczenie o zakwalifikowaniu przez organy do jednego z trzech stopni niepełnosprawności (znacznego, umiarkowanego, lekkiego) oraz o niezdolności do pracy. Osoby z niepełnosprawnością dzieli się według różnych kryteriów: rodzaju niepełnosprawności, okresu życia, w którym ona wystąpiła, oraz stopnia niepełnosprawności. Jak wynika z badania autorki, przeprowadzonego na podstawie kwestionariusza ankiety, przedstawiciele organizacji pozarządowych uważają, że pomimo wielu wysiłków i nakładów ponoszonych na ten cel, dalej znaczna część osób doświadcza różnych ograniczeń, utrudniających im pełne funkcjonowanie w społeczeństwie (Obwieszczenie Marszałka...).

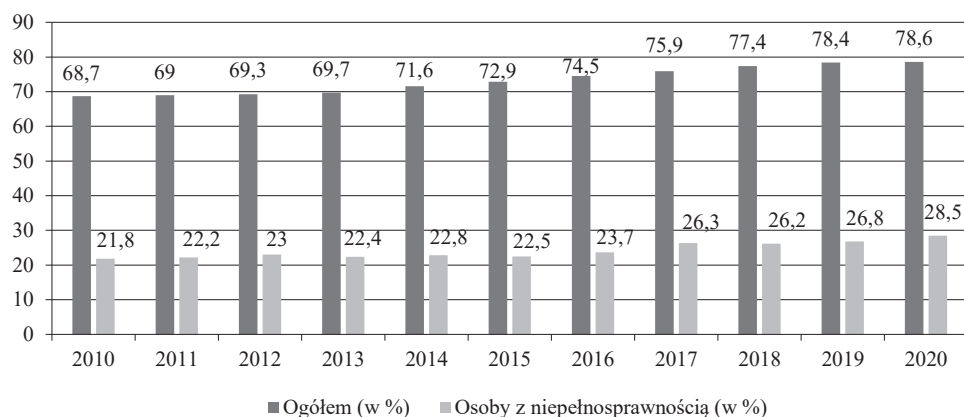
Praca to niewątpliwie ważna część życia, a zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością. Prócz funkcji ekonomicznych, zaspokajają wiele potrzeb pozaekonomicznych. Wiąże się bowiem nie tylko z zaspokojeniem potrzeb egzystencjalnych, ale w głębszym ujęciu stanowi swoisty rodzaj rehabilitacji społecznej. Właśnie wspólne działanie pozwala na pełne uczestnictwo w życiu społecznym, co przekłada się m.in. na przełamanie blokad przed kontaktem z otoczeniem, podwyższenie poczucia własnej wartości. Jednak osoby zmagające się z różnego typu schorzeniami nie mają takich samych szans na zatrudnienie jak osoby sprawne. Może to wynikać zarówno z mniejszej wydajności, niemożności pracy na wszystkich stanowiskach pracy bez wcześniejszego przystosowania warunków pracy do ich potrzeb, jak i z obaw ze strony pracodawców oraz opiekunów tych osób. Zatrudnienie ich wiąże się zatem z koniecznością poniesienia dodatkowych kosztów na adaptację miejsca pracy lub kosztów związanych z mniejszą produkcją. W związku z tym powstały specjalne systemy kompensacji kosztów ze środków publicznych dla przedsiębiorstw chcących zatrudnić osoby z niepełnosprawnością. Niemały problem stanowi jednak długa i skomplikowana procedura przyznawania środków finansowych. Zdarza się bowiem, że pracodawcy zniechęceni żmudnym ubieganiem się o refundację i dofinansowanie ostatecznie rezygnują ze starań i nie zatrudniają niepełnosprawnego. Problem stanowi także bariera edukacyjna i niski poziom wykształcenia, gdyż w porównaniu z osobami sprawnymi osoby z niepełnosprawnością mają gorszy dostęp do szkolnictwa. Oprócz tego powszechnie panujące stereotypy na temat osób z daną niepełnosprawnością sprawiają, że zdarzają się sytuacje dyskryminujące tę grupę społeczną. To z kolei utwierdza te osoby w przekonaniu o swojej wrodzonej bezradności. Nie uwzględnia się tutaj tych, którzy świadomie wybierają bierność – pobieranie świadczeń społecznych jako pewnych i łatwych pieniędzy (Kafarska, 2008).

Zmienna sytuacja na polskim rynku pracy nie powstrzymała starań o lepszy byt dla tej grupy ludności. Warto wymienić m.in. działalność licznych organizacji pozarządowych, placówek, warsztatów terapii zajęciowej, zakładów aktywizacji zawodowej, jak również wsparcie finansowe Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Ponadto coraz więcej jednostek samorządu terytorialnego zwraca uwagę na likwidację kluczowych barier architektonicznych i transportowych. Wszystkie ww. podmioty w coraz większym stopniu przyczyniają się do zwiększenia świadomości społeczeństwa na temat potrzeb osób z niepełnospraw-

nością. Oczywiście pandemia COVID-19 i wynikające z niej obostrzenia znacznie spowolniły proces otwierania się tej grupy osób na otoczenie. Mimo to wyspecjalizowane instytucje dalej działały na ich rzecz, możliwie zwiększając nakłady inwestycyjne oraz adaptując się do niepewnej sytuacji w kraju.

2. Prezentacja wyników Naczelnej Izby Kontroli

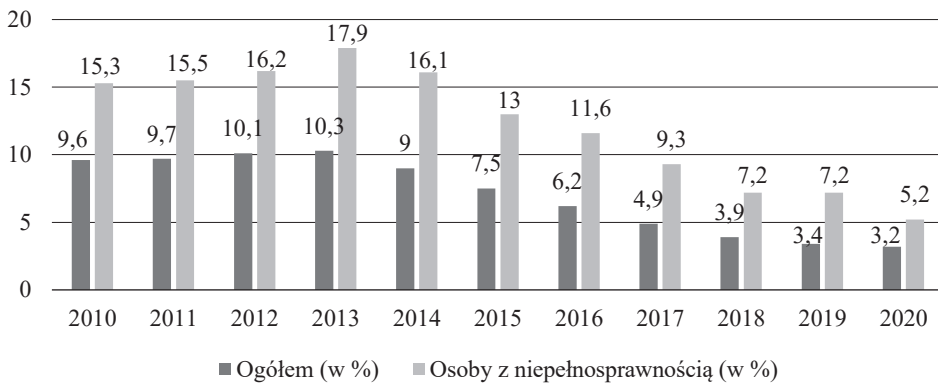
Wyniki raportu Naczelnej Izby Kontroli (NIK) wskazują, że w Polsce od 2010 r. do 2020 r. wskaźniki zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym od lat utrzymują się na bardzo niskim poziomie. Zauważa się jednak pozytywne zmiany, gdyż wysokość wskaźnika wzrosła z 21,8% w 2010 r. do 28,5% w 2020 r. Nastąpił zatem wzrost o 6,7 p.p. Nie zmienia to faktu, że był on wolniejszy w porównaniu z danymi pochodzącymi z całego polskiego rynku pracy – z 68,7% w 2010 r. do 78,6% w 2020 r., czyli wzrost o 10,1 p.p. (rys. 1). Należy dodać, że wartość współczynnika aktywności zawodowej jest ściśle powiązana z liczbą zarówno osób pracujących, jak i bezrobotnych, a przekroczenie progu 27% tego wskaźnika w latach 2012-2014 było spowodowane m.in. wzrostem bezrobocia. W samym 2019 r. liczba aktywnych zawodowo osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym wynosiła 458 tys., z czego 425 tys. stanowiły osoby pracujące, a 33 tys. bezrobotne. Tym samym pracujące osoby z niepełnosprawnością stanowiły 92,8% wszystkich osób z niepełnosprawnością aktywnych zawodowo (*Aktywizacja zawodowa..., 2021*).

Rys. 1. Wskaźnik zatrudnienia ogółem oraz wśród osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych i GUS-BAEL 6 (dostęp 2.02.2022).

Obecnie Polska ma jeden z najniższych wskaźników bezrobocia w UE, a od 2010 r. liczba osób bezrobotnych ogółem spadła trzykrotnie. Podobna tendencja utrzymuje się dla osób z niepełnosprawnością. Nawet rok 2020, w którym wybuchła pandemia związana z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS CoV-2, nie przyniósł zmiany. W roku tym stopa bezrobocia spadła do 4,7% (z 6,5% w 2019 r.) (rys. 2). W ciągu ostatnich dziesięciu lat w grupie osób z niepełnosprawnością odnotowano także spadek stopy bezrobocia – o 5,6 p.p. Liczba bezrobotnych, w tym także osób z niepełnosprawnością, po początkowym wzroście w latach 2010-2012, od 2012 r. stopniowo spadała (*Aktywizacja zawodowa...*, 2021). Na spadek bezrobocia w Polsce składa się wiele przyczyn, w tym natury zarówno demograficznej (starzenie się społeczeństwa i malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym, co pokazują powyższe statystyki), jak i socjologicznej (migracja zarobkowa, głównie osób młodych oraz uprawiających poszukiwane zawody). Niewątpliwie lepsza sytuacja osób z niepełnosprawnością wynika z ogólnie lepszej koniunktury na rynku pracy. Problemem natomiast jest wysoki odsetek (ponad 80%) osób z niepełnosprawnością biernych zawodowo. Dla porównania dla całej populacji osób powyżej 15. roku życia wskaźnik ten wynosi 44,4%. Bierność zawodowa osób z niepełnosprawnością jest więc niemal dwukrotnie wyższa niż bezrobotnych ogółem.

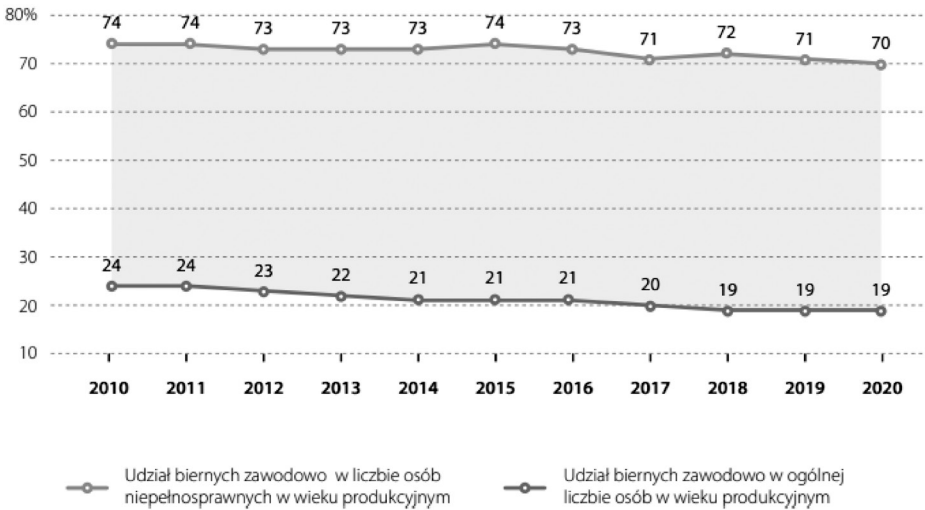
Rys. 2. Stopa bezrobocia ogółem oraz wśród osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych i GUS-BAEL5 (dostęp 2.02.2022).

Według prowadzonej przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) ewidencji zatrudnionych osób z niepełnosprawnością osoby te coraz lepiej odnajdują się na rynku pracy, o czym świadczą m.in. wskaźniki dotyczące stopy bezrobocia oraz udział pracowników z niepełnosprawnością w otwartym rynku pracy. W latach objętych kontrolą, tj. 2010-2020, był on większy niż pracowników z niepełnosprawnością na rynku chronionym. Przykładowo w grudniu 2013 r. udział

pracowników zakładów pracy chronionej w stosunku do ogółu pracowników z niepełnosprawnością zarejestrowanych w Systemie Obsługi Dofinansowań i Refundacji (SODiR) wynosił 66,2%. Z kolei w grudniu 2019 r. zarejestrowanych było 247,0 tys. pracowników z niepełnosprawnością, których wynagrodzenia dofinansowywane były ze środków PFRON, co odpowiadało 235,2 tys. etatów, w tym: na chronionym rynku pracy 100,2 tys. osób i 96,5 tys. etatów oraz na otwartym rynku pracy 146,8 tys. osób i 138,7 tys. etatów. Oznacza to, że na otwartym rynku zatrudnionych było 59,4% osób z niepełnosprawnością. Wspieranie osób z niepełnosprawnością, przeciwdziałanie bezrobociu oraz aktywizacja lokalnego rynku pracy jest zadaniem publicznym o charakterze ponadgminnym, które wykonuje powiat (art. 4 ust. 1 pkt 5 i 17 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym). Sprawy te obsługiwane są przez powiatowe centra pomocy rodzinie w zakresie m.in. rehabilitacji społecznej oraz przez powiatowe urzędy pracy w zakresie rehabilitacji zawodowej. Samorząd powiatowy odpowiedzialny jest też za politykę rynku pracy. Jego zadania w tym zakresie wymienione są w art. 9 ust. 1 ustawy o promocji zatrudnienia. Artykuł 9 ust. 2 wprost wskazuje, że te zadania samorządu wykonywane są przez powiatowe urzędy pracy. Wieloletnia bierność zawodowa 2,5 miliona spośród trzech milionów osób z orzeczeniami o niepełnosprawności stanowi poważny problem społeczno-ekonomiczny. Niski poziom zatrudnienia w tej grupie ma znaczący wpływ na gospodarkę i system ubezpieczeń społecznych. Praca stwarza bowiem niezbędne warunki do odpowiedniego życia i zapobiega izolacji i wykluczeniu społecznemu. Skutkiem wykluczenia ekonomicznego na rynku pracy jest niewątpliwie wykluczenie społeczne. Niższa aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością w stosunku do całej populacji osób w wieku produkcyjnym ma istotny wpływ na ich sytuację materialną i – co się z tym bezpośrednio wiąże – powoduje konieczność korzystania ze stosunkowo niskich świadczeń, np. rentowych czy z pomocy społecznej. Badania przeprowadzane w kraju i za granicą wykazują, że co najmniej 70% osób z niepełnosprawnością narażonych jest na życie w ubóstwie. Według GUS stopa ubóstwa skrajnego w gospodarstwach domowych mających w swoim składzie co najmniej jedną osobę z orzeczeniem o niepełnosprawności w 2020 r. wyniosła 7,5%. Osoby z niepełnosprawnością stanowią znaczący odsetek podopiecznych ośrodków pomocy społecznej (*Aktywizacja zawodowa...*, 2021).

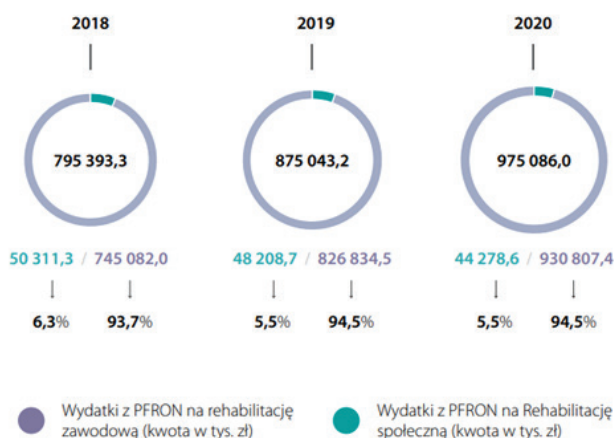
Polska ma jeden z najwyższych wskaźników bierności zawodowej osób z niepełnosprawnością w Europie. W okresie objętym kontrolą ponad 80% osób z orzeczeniami o niepełnosprawności nie pracowało ani nie podejmowało starań o uzyskanie zatrudnienia. W latach 2018-2020 było to odpowiednio 2514 tys., 2517 tys. i 2495 tys. osób. Stan ten nie zmienia się od lat. W latach 2010-2020 odsetek osób z niepełnosprawnością biernych zawodowo wynosił 82-84% i był niemal dwukrotnie wyższy niż biernych zawodowo dla całej populacji powyżej 15. roku życia (44-45%). Dla populacji w wieku produkcyjnym (18-59 dla kobiet i 18-64 dla mężczyzn) udział osób z niepełnosprawnością biernych zawodowo w ogólnej liczbie niepełnosprawnych jest ponad trzykrotnie wyższy niż biernych zawodowo w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym (rys. 3).

Rys. 3. Udział osób biernych zawodowo w wieku produkcyjnym oraz biernych zawodowo osób z niepełnosprawnością w liczbie niepełnosprawnych ogółem w latach 2010-2020 (w %)

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych i GUS-BAEL (dostęp 1.03.2022).

Mimo znacznych nakładów, zwłaszcza z Funduszu Pracy, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz PFRON, wskaźniki zatrudnienia osób z niepełnosprawnością od kilkunastu lat wzrosły tylko z 14,4% w 2010 r. do 16,7% w 2020 r. Dodać należy, że wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością jest prawie trzykrotnie niższy niż dla ogółu populacji. Przyczyny wysokiej bierności zawodowej osób z niepełnosprawnością i niskiego poziomu ich zatrudnienia są złożone. Z ustaleń kontroli NIK wynika, że trudności z wejściem na rynek pracy i utrzymaniem się na nim osób z niepełnosprawnością często są spowodowane ograniczeniami wynikającymi z charakteru niepełnosprawności, niskimi kompetencjami i wykształceniem, ale także negatywnym nastawieniem pracodawców do zatrudnienia osób z niepełnosprawnością oraz towarzyszącymi temu stereotypami i uprzedzeniami. Bierności zawodowej osób z niepełnosprawnością sprzyja polityka prowadzona przez samorządy powiatowe. Aktywizacja zawodowa tej grupy bezrobotnych, poza środkami FP, finansowana może być również ze środków PFRON, otrzymanych przez samorządy powiatowe w ramach algorytmu. Jest to zadanie własne powiatu, którego środki z algorytmu mają wspomagać. Rada powiatu określa m.in., jaką część środków z algorytmu przeznaczy na rehabilitację zawodową. Jednak w latach 2018-2020 powiaty na rehabilitację zawodową przekazywały średnio jedynie 6% środków z algorytmu. W 2018 r. na ten cel ze środków PFRON przeznaczono 50 311,3 tys. zł, w 2019 r. – 48 208,7 tys. zł, a w 2020 r. 44 278,6 zł (rys. 4.) Pozostała część (od 92,8% do 94,5%) przeznaczana była na rehabilitację społeczną (*Aktywizacja zawodowa*, 2021).

Rys. 4. Struktura wydatków środków z PFRON przeznaczanych przez samorządy powiatowe na rehabilitację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnością w latach 2018-2020

Źródło: opracowanie własne NIK na podstawie sprawozdań PFRON za lata 2018-2020 (dostęp 1.03.2022).

Niestety, obecnie większość ekonomistów jest zgodna, że nie da się do końca przewidzieć skutków pandemii i jej wpływu na rynek pracy. W tym kontekście osoby marginalizowane, a do nich właśnie zalicza się osoby z niepełnosprawnościami, mogą być szczególnie dotknięte skutkami pandemii na rynku pracy (Daniłowska i Gawska, 2020).

2.1. Badanie własne

W tej części artykułu przedstawione zostaną wyniki badania przeprowadzonego z przedstawicielami 20 organizacji pozarządowych działających na terenie RP zajmujących się wdrażaniem pomocy dla osób z niepełnosprawnością. Nie bez powodu to właśnie oni mieli prawo głosu w badaniu, gdyż można powiedzieć, że osobiście zmagają się z tego typu trudnościami. Badanie zostało przeprowadzone przez autorkę na przełomie listopada i grudnia 2021 roku. Wtedy działała ona na zlecenie Grupy Badawczej DSC. Każdy uczestnik odpowiadał na te same pytania kwestionariusza ankiety przeprowadzonej metodą TDI¹. Miało ono pokazać znajomość istniejących form wsparcia, subiektywną ocenę aktywizacji zawodowej i społecznej tych osób w Polsce, a także pomóc dokonać samooceny działalności i wypracować dobre rozwiązania na najbliższe lata w tym obszarze. Poniżej znajduje się lista zadanych pytań.

¹ TDI – telefoniczny wywiad pogłębiony – metoda polegająca na przeprowadzeniu ustrukturyzowanej telefonicznej rozmowy z respondentem. Jej celem jest uzyskanie konkretnych informacji w sposób metodyczny i planowy zgodny z określonym schematem, który nazywany jest scenariuszem wywiadu. Pozwala na skrócenie nieco czasu badania względem pogłębionych wywiadów indywidualnych (IDI). TDI skupia się bardziej na uzyskiwaniu konkretnych informacji niż ich szczegółowym pogłębieniu.

1. Czy mógłby/mogłaby Pan/Pani ocenić na skali od 1 do 5 aktywność społeczną/zawodową osób z poszczególnymi grupami niepełnosprawności (gdzie: 1 oznacza bardzo niską aktywność; 2 oznacza niską aktywność; 3 oznacza trudno powiedzieć; 4 oznacza wysoką aktywność; 5 oznacza bardzo wysoką aktywność)?

2. Jak wyglądają najczęściej formy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością?

3. Jak wyglądają najczęściej uwarunkowania/bariery podjęcia pracy dla osób z daną niepełnosprawnością?

4. Które z wymienionych zagrożeń ocenia Pan/Pani jako najbardziej niebezpieczne dla prawidłowego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością: społeczne, zdrowotne, cyfrowe, finansowe, zawodowe?

5. Z jakich źródeł pozyskują Państwo fundusze na projekty wspierania osób z niepełnosprawnością?

6. Czy według Pana/Pani w okresie 2014-2021 aktywność ta wzrosła/spadła/ pozostaje na mniej więcej takim samym poziomie (wyłączając okres pandemii ze względu na oczywisty spadek)?

7. Proszę Pana/Panią o wskazanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń działań realizowanych na rzecz osób z niepełnosprawnościami.

2.2. Wyniki badań – odpowiedzi na pytania ankietowe

Ad 1. Rozkład odpowiedzi zaprezentowano w tab. 1.

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi na pytanie 1. kwestionariusza ankiety (w %)

Rodzaj niepełnosprawności	Bardzo niska	Niska	Trudno powiedzieć	Wysoka	Bardzo wysoka
Upośledzenie umysłowe	20	15	45	20	–
Choroby psychiczne	10	20	50	20	–
Zaburzenia głosu/mowy/słuchu	10	15	15	55	5
Choroby narządu wzroku	10	15	35	40	–
Choroby narządu ruchu	10	10	40	40	–
Epilepsja	10	–	65	25	–
Choroby układu oddechowego i krążenia	5	5	45	45	–
Choroby układu pokarmowego	5	5	45	45	–
Choroby układu moczowo-płciowego	5	5	45	45	–
Choroby neurologiczne	5	10	45	40	–
Całkowite zaburzenie rozwojowe	20	35	40	5	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi respondentów.

Ad 2. Wśród najczęściej wymienianych form aktywności zawodowej znalazły się (wskazania więcej niż 80% badanych): drobne prace ogrodowe, w zakładach produkcyjnych, w supermarketach, magazynach; ochroniarstwo, gastronomia, prace porządkowe w placówkach kulturowych, praca biurowa, w tym zdalna.

Ad 3. Jak wskazała większość badanych (więcej niż 80%), są to: bariery architektoniczne, komunikacyjne, stereotypowe podejście do jakości ich pracy, brak wsparcia ze strony najbliższego otoczenia, niska samoocena osób z niepełnosprawnością, niskie wykształcenie i kwalifikacje zawodowe.

Ad 4. Badani wskazali jako najbardziej narażony na wykluczenie obszar zawodowy (40%), dalej społeczny (25%), finansowy (20%), zdrowotny (10%), a jako najmniej – cyfrowy (5%).

Ad 5. Badane organizacje pozarządowe finansują swoją działalność ze środków własnych (60%), z dotacji z urzędów miejskich/powiatowych (55%), unijnych i państwowych programów wsparcia (55%) oraz ze wsparcia sponsorów i darczyńców (45%).

Ad 6. Rozkład odpowiedzi zaprezentowano w tab. 2.

Tabela 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie 6. kwestionariusza ankiety (w %)

Rodzaj niepełnosprawności	Spadek	Tak samo	Brak informacji	Wzrost
Upośledzenie umysłowe	30	15	20	35
Choroby psychiczne	20	30	20	30
Zaburzenia głosu/mowy/słuchu	25	15	15	45
Choroby narządu wzroku	30	15	15	40
Choroby narządu ruchu	10	20	30	40
Epilepsja	15	35	25	25
Choroby układu oddechowego i krążenia	10	30	25	35
Choroby układu pokarmowego	10	30	30	30
Choroby układu moczowo-płciowego	10	30	30	30
Choroby neurologiczne	10	30	30	30
Całkowite zaburzenie rozwojowe	25	35	15	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi respondentów.

Ad 7. Analizę SWOT sytuacji badanych organizacji pozarządowych i ich otoczenia zaprezentowano w tab. 3.

Tabela 3. Analiza SWOT sytuacji badanych organizacji pozarządowych oraz ich otoczenia

Mocne strony	Słabe strony
• Doświadczenie, <i>know-how</i> • Zaangażowana, otwarta kadra specjalistów i wolontariuszy • Chęć rozwoju, samodoskonalenia • Wychodzenie naprzeciw potrzebom swoich podopiecznych	• Niewystarczająca ilość funduszy, co przekłada się na spowolnienie działalności • Niewystarczająca liczba specjalistów
Szanse	Zagrożenia
• Rozwój technologii ułatwiających pracę i komunikację • Większa świadomość Polaków na temat niepełnosprawności • Powstaje coraz więcej organizacji wspierających osoby z niepełnosprawnością • Rosnące zapotrzebowanie na usługi świadczone przez placówki wsparcia • Chęć zacieśniania współpracy, a tym samym szerzenia pomocy, między organizacjami, np. zakładami pracy, szkołami	• Pandemia • Nadmierna biurokracja związana z pozyskiwaniem dotacji na projekty, zatrudnianiem osób z niepełnosprawnością • Ograniczenie funduszy • Wprowadzanie tzw. projektów na pokaz (np. przed wyborami obiecywanie pomocy, ale bez pokrycia w rzeczywistości) • Brak konsekwentnej współpracy osób na danym terenie przez np. częste zmiany specyfiki funkcjonowania firm

Źródło: opracowanie własne na podstawie odpowiedzi respondentów.

2.3. Wnioski z przeprowadzonego badania

- Większość badanych, którzy mieli bezpośredni kontakt z osobami z określonym rodzajem niepełnosprawności, wykazywała się znaczną wiedzą i doświadczeniem, a w związku z tym podawane przez nich informacje akcentowały bieżące problemy tej grupy ludzi. Ponadto przedstawiciele organizacji ze stosunkowo długim stażem pracy zgłaszali własne propozycje rozwiązań trudnych sytuacji, z którymi niejednokrotnie się mierzyli. Wśród najczęściej pojawiających się wskazywano: niedobory kadrowe, zwłaszcza specjalistów w danej dziedzinie; zbyt drogie wizyty lekarskie; zły stan lokali i niedobory sprzętowe; niewystarczające fundusze na realizację projektów; nieuczciwe wykorzystanie przywilejów dla osób z niepełnosprawnością; fałszywy udział w projektach (udzielanie pomocy „pod publiczke”, obietnice bez pokrycia); skomplikowane i czasochłonne procedury przyznawania grantów; wszelkie utrudnienia architektoniczne i komunikacyjne. Co ciekawe, każdy z nich wskazał na obawy pracodawców, rodziny i społeczeństwa jako na barierę ich rozwoju społecznego i zawodowego. Niepewność co do gotowości takich osób do podjęcia pracy wynika w dużej mierze z utartych stereotypów odnośnie do

niskiej jakości świadczonych przez nie usług oraz niskiego wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. Niewątpliwie skłania to do refleksji nad podejściem do niepełnosprawności, takie zachowanie bowiem w znacznym stopniu pogłębia brak wiary w siebie wśród osób z niepełnosprawnością oraz potęguje strach przed opiniami osób z zewnątrz. Bywa, że strach ich paraliżuje tak mocno, że nie podejmują próby znalezienia pracy albo otwierania się na innych, nawet jeśli ich stan zdrowia na to pozwala.

- Wiele osób wskazywało na liczne działania podejmowane przez określone podmioty w celu aktywizacji osób z niepełnosprawnością. Są to m.in.: działalność Zakładów Aktywizacji Zawodowej, Warsztatów Terapii Zajęciowej, dofinansowanie projektów i działania prowadzone przez PFRON, działalność ośrodków wsparcia, w tym prężnie rozwijających się organizacji pozarządowych, specjalne oferty i miejsca pracy dopasowane do potrzeb osób z konkretną niepełnosprawnością, akcje uświadamiające społeczeństwo nt. potrzeb osób niepełnosprawnych, integracja ludzi z niepełnosprawnością z pełnosprawnymi podczas wycieczek/impres/zajęć i innych tego typu spotkań. Zbawienna okazała się również praca zdalna, gdyż stworzyła możliwość: świadczenia pracy z poziomu urzędzeń mobilnych, e-wizyt lekarskich, podnoszenie swoich kwalifikacji i umiejętności zawodowych oraz kontaktu z bliskimi. W czasie pandemii COVID-19 takie rozwiązanie pomogło wielu osobom przetrwać okres kryzysu na rynku pracy, a przy tym utrzymywać stały kontakt ze światem zewnętrznym. Nowinki technologiczne to także m.in. implanty, protezy, medykamenty, nowoczesne wózki inwalidzkie, których innowacyjność została doceniona.
- Najczęściej wskazywanymi rozwiązaniami mogącymi sprzyjać poprawie sytuacji osób z niepełnosprawnością były: wspieranie aktywizacji zawodowej i społecznej, zwłaszcza przez rodzinę/opiekunów osób z niepełnosprawnością, a w związku z tym praca nad ich podejściem do chorego, czyli uświadomienie potencjału, który ma każdy człowiek bez względu na ograniczenia fizyczne bądź psychiczne. Oprócz tego przywoływano: działania edukacyjne społeczeństwa nt. specyfiki danej niepełnosprawności i konieczności wypracowania w sobie większej empatii; zmiany prawne, aby ułatwić dostęp do dofinansowania, gdyż w przeciwnym razie wiele, zwłaszcza młodych organizacji, będzie zmuszonych zwolnić swoich pracowników, a w skrajnych przypadkach zaniechać swojej działalności; zmiany procedur przyznawania świadczeń socjalnych – bywa, że niektóre osoby, korzystając z zasiłków, uznają podjęcie pracy „za mało opłacalne”, co tylko zachęca ich do pozostania biernymi; prowadzenie zajęć doradztwa zawodowego, coachingu, stwarzanie możliwości podnoszenia kwalifikacji zawodowych; ciągłą współpracę środowisk szkolnych z instytucjami zatrudniającymi i wspierającymi rozwój osobisty oraz organizacji pozarządowych między sobą; ułatwienie dostępu do lekarza specjalisty; zachęcanie do podnoszenia kwalifikacji przez specjalistów oraz godziwe wynagradzanie ich pracy; propagowanie wolontariatu (niedobory pomocy przy chorych).

- Osoby z niepełnosprawnością mogą być pełnowartościowymi pracownikami, pod warunkiem że stworzy im się dogodne warunki pracy. Przedsiębiorcy zatrudniający personel z ograniczeniami mogą liczyć na pomoc państwa w związku z likwidacją barier utrudniających świadczenie pracy. Pracownicy z niepełnosprawnością zwykle zajmują się drobnymi pracami fizycznymi, biurowymi, wolontariackimi. Jak wskazywały te spośród organizacji, które są również pracodawcami, jeśli osobom z pewnymi dysfunkcjami okaże się odpowiednio dużo wyrozumiałości i cierpliwości, mogą być one wartościowymi pracownikami. Wręcz podkreślano, że nie rozumieją stale utrzymujących się stereotypów dotyczących gorszej jakości usług świadczonych przez osoby z niepełnosprawnością.
- Jeśli chodzi o tendencję rozwojową w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością, to oprócz oczywistego jej spadku ze względu na pandemię COVID-19, badani wskazali na wzrost bądź stałość tego zjawiska na mniej więcej takim samym poziomie w latach 2014-2021.
- Wśród najbardziej narażonych na wykluczenie w analizowanych obszarach zostały wymienione osoby zmagające się z: upośledzeniem umysłowym, chorobami psychicznymi, całościowymi zaburzeniami rozwojowymi, natomiast najmniej – z chorobami narządu wzroku, słuchu i ruchu. Po części jest to związane z obawami i niewiedzą społeczeństwa.
- Badane organizacje w większości finansują swoją działalność ze środków własnych oraz korzystają z dofinansowań płynących z samorządu, odliczenia 1% podatku dochodowego, sponsorów, pomocy PFRON-u oraz akcji charytatywnych.
- Wśród mocnych stron działań realizowanych na rzecz osób z niepełnosprawnościami wskazywano: zaangażowanie kadry pracowniczej, chęć ciągłego rozwoju, otwartość, charyzmę, kreatywność, wprowadzanie innowacyjnych metod współpracy, unikatowe *know-how*, współpracę placówek *non profit*. Natomiast na liście słabych stron znalazły się: ciągły niedobór chętnych do poszerzania wiedzy i umiejętności kadry, ograniczenia majątkowe, niewystarczająca ilość funduszy. Zagrożeniami były: pandemia – ze względu na jej gwałtowny i nieprzewidywalny przebieg, także nadmierna biurokracja, nieuczciwe praktyki między placówkami zajmującymi się pomocą osobom z niepełnosprawnością, brak przekonania wśród społeczeństwa o zasadności wsparcia tych osób. Na koniec jako szanse wskazano m.in. na: większą świadomość społeczeństwa, wzmożone zainteresowanie pomocą świadczoną przez organizacje *non profit* i ich chęć nieustannego rozwoju.

3. Wnioski końcowe

Najnowszy program rządowy dotyczący osób z niepełnosprawnością o nazwie „Dostępność Plus” przewidziany na lata 2018-2025 dotyczy przede wszystkim zmian w obszarach: transportu, architektury, edukacji, cyfryzacji, zdrowia i kultury. Zmia-

ny te w znacznym stopniu przyczynią się do poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnością na rynku pracy, o czym świadczą przedstawione wyniki badań. Należy pamiętać, że spadki zatrudnienia i liczne zwolnienia wywołane wybuchem pandemii dotyczyły osób aktywnych zawodowo bez względu na ich sprawność. Niemniej jednak dalej, a nawet z większym nakładem finansowym realizowane są projekty wsparcia grupy społecznej osób z niepełnosprawnością w celu jak najlepszego wyrównania szans (*Program rządowy...*, 2020).

Istotną rolę odgrywa działalność informacyjna, która winna wypływać ze strony pracodawców, samych osób z niepełnosprawnością oraz mediów. Według badania CBOS² realizowanego w 2017 r. ponad połowa badanych uważa, że większość ludzi w naszym kraju ma dobry stosunek do osób z niepełnosprawnością (60%). Porównując wyniki tegoroczne z tymi sprzed dziesięciu lat, można mówić o poprawie nastawienia społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnością. Trzy czwarte Polaków (76%) jest zdania, że osoby te powinny pracować, i to przede wszystkim w zwykłych zakładach pracy, razem z ludźmi zdrowymi, po odpowiednim przystosowaniu do pracy (*Niepełnosprawni...*, 2017). Okres pandemii pokazał, że ci, którzy pragną pracować, mogą starać się o pracę oraz szkolenia w formie zdalnej. Z takiego rozwiązania skorzystało wiele firm oraz zakładów pracy w celu utrzymania zatrudnienia, również w grupie osób z niepełnosprawnością.

Na podstawie przeprowadzonej analizy postawiona hipoteza została potwierdzona – zwiększenie świadomości społeczeństwa odnośnie do potrzeb osób z niepełnosprawnością oraz wzrost liczby działań ułatwiających im podjęcie pracy przyczynia się do wzrostu ich aktywizacji zawodowej.

Literatura

- Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych przez powiatowe urzędy pracy.* (2021). Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli. Pobrane z <https://www.nik.gov.pl/plik/id,25417,vp,28178.pdf>
- Brząkowski, M. (2014). *Zatrudnianie niepełnosprawnych.* Warszawa: Polska Organizacja Pracodawców Osób Niepełnosprawnych.
- Brzezińska, A. I., Kaczan, R. i Smoczyńska, K. (2010). *Diagnoza potrzeb i modele pomocy dla osób z ograniczeniami sprawności.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. Pobrane 2 lutego 2022 z https://web.archive.org/web/20140811072434/http://scholar.com.pl/upload/product_files/2117/25_14_zbiorowa_.pdf
- Daniłowska, S. i Gawka, A. (2020). *Praca a koronawirus. Czy osoby niepełnosprawne stracą pracę? Raport z drugiej edycji badania osób z niepełnosprawnościami.* Warszawa. Pobrane 21 grudnia 2021 z <https://aktywizacja.org.pl/wiedza/badania/>
- Grupa Badawcza DSC. (b.d.). Pobrane 21 grudnia 2021 z <https://www.grupa-dsc.eu/>

---

² Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej jest wyspecjalizowanym ośrodkiem prowadzącym reprezentatywne dla społeczeństwa polskiego badania sondażowe, dotyczące opinii na temat istotnych problemów społeczno-politycznych i gospodarczych.

- Kafarska, L. (2008). *Niepelnosprawni – szanse na rynku pracy*. Warszawa. Pobrańe 5 stycznia 2022 z <http://www.watchdogpfron.pl/wp-content/uploads/2014/02/Niepelnosprawni-na-ryнку.pdf>, s. 2-6
- Łakomiak, A. i Cieślak, A. (2021). *Zakłady pracy chronionej w Polsce jako przedsiębiorstwa społeczne dla osób niepełnosprawnych – aspekty teoretyczne, rachunkowe i podatkowe*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Niepelnosprawni wśród nas*. (2017). Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej. Pobrańe z https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_169_17.PDF
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r., poz. 573)
- Osoby niepełnosprawne w 2019 roku. (b.d.). Kraków: GUS. Pobrańe 5 stycznia 2022 z file:///C:/Users/ASUS/Downloads/osoby_niepelnosprawne_w_2019_r.pdf
- Osoby niepełnosprawne w 2020 roku. (b.d.). Kraków: GUS. Pobrańe 5 stycznia 2022 z file:///C:/Users/ASUS/Downloads/osoby_niepelnosprawne_w_2020_r.pdf
- Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025*. (2020). Warszawa: Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju. Pobrańe 5 stycznia 2022 z https://archiwum.ncbr.gov.pl/fileadmin/POIR/3_1_1_1_2019/Dok_dodatkowe/16_Program_Dostepnosc_Plus.pdf
- Sytuacja Osób Niepełnosprawnych na rynku pracy – wzrost zatrudnienia i formy wsparcia*. (2021). Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Pobrańe 21 grudnia 2021 z <https://www.pfron.org.pl/aktualnosci/szczegoly-aktualnosci/news/sytuacja-osob-niepelnosprawnych-na-ryнку-pracy-wzrost-zatrudnienia-i-formy-wsparcia/>
- W trosce o pracę. Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2004*. (2004). Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju. Pobrańe 20 grudnia 2021 z <https://docplayer.pl/1466459-W-trosce-o-prace-raport-o-rozwoju-spolecznym-polska-2004.html>
- Większe nakłady na wsparcie osób niepełnosprawnych*. (b.d.). Biuro Promocji. Pobrańe 5 stycznia 2022 z <https://www.gov.pl/web/rodzina/wieksze-naklady-na-wsparcie-osob-niepelnosprawnych>

ANALYSIS OF THE SITUATION OF DISABLED PEOPLE IN THE POLISH LABOUR MARKET OVER THE LAST DECADE, INCLUDING THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The aim of the research is to determine the situation of people with disabilities in the Polish labour market before and during the COVID-19 pandemic as well as finding the reasons for this state of affair and possible solutions. The analysis was carried out for the period 2009-2021, based on: Internet materials, books, the method of a diagnostic survey (an in-depth interview based on a questionnaire conducted with representatives of selected non-governmental organizations supporting people with disabilities), a comparative method of the situation before and during the pandemic to show the difference in perspectives in the labour market, and simple statistical methods. The hypothesis of this part of the chapter is: increasing the awareness of the society about the needs of people with disabilities and the increase of activities facilitating their starting work contribute to the increase in their professional activation.

Keywords: social and professional activation, disabled people, non-governmental organizations.